

В.А. Новик
старший викладач ЖДУ ім. І.Франка

Правове забезпечення попередження насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми.

Насильство в сім'ї є серйозною проблемою, яка потребує для свого вирішення об'єднання зусиль державних структур, правоохоронних органів, громадських та міжнародних організацій, науковців та експертів.

35 відсотків жінок, які потрапляють до лікарні «швидкої допомоги», перебувають там через тілесні ушкодження, пов'язані зі знуванням;

25 – 40 відсотків жінок було побито під час їх вагітності.

50 відсотків усіх бездомних жінок і дітей пішли жити на вулицю, рятуючись від насильства в сім'ї.

Діти скривджених матерів у 6 разів частіше намагаються накласти на себе руки, 50 відсотків схильні до зловживання наркотиками й алкоголем.

Майже 100 відсотків матерів, які зазнали насильства, народили хворих дітей.

65 – 95 відсотків тих, хто займається проституцією, зазнали сексуального насильства ще в дитинстві.

Майже 40 відсотків усіх зареєстрованих убивств відбувається саме серед родичів.

95 відсотків справ про розлучення викликані брутальною словесною образою й побиттям жінок.

30 – 40 відсотків щоденних викликів міліції пов'язані з побутовим насильством.

30 відсотків самогубств і 60 – убивств жінок пов'язані з насильством у сім'ї.

Жорстоке поводження з дітьми визнано однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини у світі в цілому та в Україні зокрема. В Україні від психологічного чи фізичного насильства в сім'ї страждає майже 60% дітей у віці від 2 до 14 років. Такі результати дослідження озвучила голова представництва ЮНІСЕФ в Україні Юкіе Мокуо на міжнародній конференції «Надання допомоги постраждалим від насильства».

Дослідження проводили за підтримки фонду ЮНІСЕФ в усіх регіонах України серед 12 тисяч домогосподарств України. З нього випливає, що 11% членів цих родин вважають, що домашнє насильство – це нормальний метод поводження з дітьми. А близько 10% чоловіків вважають, що вони мають право бити своїх дружин або дітей.

За даними Департаменту громадської безпеки МВС України на сьогодні на профілактичному обліку органів внутрішніх справ перебуває 101 тис. 600 осіб-правопорушників, що застосовують насильство в сім'ї. З них: 92 тис. 500 – чоловіки та 8 тис. 900 – жінки, решта – підлітки. Зокрема, з початку року на облік поставлено 22 тис. 800 осіб: 20 тис. 700 чоловіків і 2 тис. 100 жінок.

Загалом уже надійшло близько 170 тисяч заяв і повідомлень про вчинення правопорушень, пов'язаних з насильством у сім'ї. Щорічно складається 120-140 тисяч адміністративних протоколів за насильство в сім'ї. [1]

При цьому слід зазначити, що офіційна статистика – це лише 40% від реальної картини.

69 відсотків випадків сексуального насилля над дітьми в Україні здійснюється в домашніх умовах, у неповноцінних сім'ях і над дітьми-сиротами.

Діти-жертви в 10 разів частіше здійснюють спроби суїциду, ніж їхні ровесники.

На частку членів сім'ї (вітчимів, дядьків, братів, батьків, дідусів) припадає 35 – 40 відсотків зґвалтувань. Ще 40 – 50 відсотків випадків відбувається з вини вхожих у будинок друзів сім'ї. Тобто у 85 – 90 відсотках випадків злочинець добре відомий дитині, а 10 – 15 відсотків зґвалтувань скоюють незнайомці.

Ратифікувавши Конвенцію Організації Об'єднаних Націй «Про права дитини» від 20.11.1989, Україна взяла на себе обов'язок вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.[2]

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» кожній дитині гарантовано право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини.

Держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють.

Явище насильства в сім'ї має високу ступінь латентності, прихованості. Усталені традиції та стереотипи щодо насильства в сім'ї як справи закритої, сімейної, яка не підлягає винесенню у сферу публічного обговорення та реагування, перешкоджають потерпілим від насильства (перш за все жінкам) скаржитися до міліції. Таким чином більшість випадків насильства залишаються незафіксованими. Дані різних досліджень та соціологічних оцінок показують, що лише у 10-20 відсотках випадків потерпілі звертаються до правоохоронних органів.

Діти, будучи найбільш вразливою та незахищеною частиною суспільства, потребують особливої уваги зі сторони органів, на які покладено вжиття заходів, спрямованих на попередження насильства в сім'ї.

Профілактика насилля у сімейних відносинах є частиною загальної профілактики, спрямованої на виявлення та усунення причин і умов, які

сприяють учиненню правопорушень, а також виявлення осіб, схильних до вчинення правопорушень, та застосування заходів до їх виправлення.

Правовідносини у сфері протидії насильству щодо неповнолітніх у сім'ях мають комплексний характер, оскільки врегульовані нормами права, закріпленими у нормативних актах, які відносяться до конституційного, кримінального, адміністративного, цивільно-правового законодавства. Так, стаття 28 Конституції України визначає право кожної особи, у тому числі дитини, на повагу до її гідності та вказує, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.[3] Це положення конкретизується у Цивільному кодексі України, який зазначає, що фізична особа не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню (ч. 2 ст. 289 Цивільного кодексу України).

Ст. 52 Основного Закону, яка безпосередньо спрямована на попередження насильства над дітьми, вказує, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується законом. Відповідно до ст. 51 Конституції України сім'я, батьківство, материнство охороняються державою.

Обов'язки педагогічних та науково-педагогічних працівників захищати дітей, молодь від будь-яких форм фізичного або психічного насильства передбачені ст. 56 Закону України «Про освіту».

Згідно зі ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» держава через органи опіки і піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у порядку, встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства. [4]

Дитина вправі особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів.

Статтею 5 Сімейного кодексу України визначено, що держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї; створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство; забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини; держава бере під свою охорону кожну дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування; ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України.

В силу статті 12 Закону України «Про охорону дитинства» батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і

обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону.

Спеціальним нормативним актом, що визначає правові і організаційні основи попередження насильства в сім'ї, органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, є Закон України «Про попередження насильства в сім'ї». Відповідно до цього нормативного акта насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.[5]

Закон визначає наступні форми насильства сім'ї:

фізичне насильство - умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі та гідності;

сексуальне насильство в сім'ї - протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру стосовно неповнолітнього члена сім'ї;

психологічне насильство в сім'ї - насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю;

економічне насильство в сім'ї - умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

За законом попередження насильства в сім'ї - система соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню насильства в сім'ї, припинення насильства в сім'ї, яке готується або вже почалося, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильства в сім'ї, а також медико-соціальна реабілітація жертв насильства в сім'ї.

До спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» віднесені:

- офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї.

- Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї може бути винесено осудній особі, яка на момент його винесення досягла 16-річного віку. У разі вчинення особою насильства в сім'ї, після отримання нею офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, ця особа направляється до кризового центру для проходження корекційної програми, а також щодо неї у випадках і в порядку,

передбачених цим Законом, може бути винесено захисний припис;

- взяття на профілактичний облік.
- зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, проводиться органами, які брали особу на такий облік, якщо протягом року після останнього факту вчинення насильства в сім'ї особа жодного разу не вчинила насильства в сім'ї.
- захисний припис.

Захисний припис може бути винесений до осудної особи, яка на момент винесення захисного припису досягла 16-річного віку.[6]

Захисним приписом особі, стосовно якої він винесений, може бути заборонено:

- чинити конкретні акти насильства в сім'ї;
- отримувати інформацію про місце перебування жертви насильства в сім'ї;
- розшукувати жертву насильства в сім'ї, якщо жертва насильства в сім'ї за власним бажанням перебуває у місці, що невідоме особі, яка вчинила насильство в сім'ї;
- відвідувати жертву насильства в сім'ї, якщо вона тимчасово перебуває не за місцем спільного проживання членів сім'ї;
- вести телефонні переговори з жертвою насильства в сім'ї.

Вказані обмеження встановлюються на термін до 90 діб з дня погодження захисного припису з прокурором;

- стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї.

Підставами для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї є:

- заява про допомогу жертви насильства в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї;
- висловлене жертвою насильства в сім'ї або членом сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, бажання на вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї у разі, якщо повідомлення або заява надійшли не від нього особисто;
- отримання повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно дитини, яка є членом цієї сім'ї, чи недієздатного члена сім'ї.

Прийняття, облік і розгляд заяв здійснюється управлінням соціального захисту населення місцевої адміністрації та відповідним підрозділом органу внутрішніх справ

Відмова у прийнятті та розгляді заяви не допускається.

Органи розглядають заяву не більше ніж протягом трьох днів. Якщо виникає потреба у перевірці викладених у заяві фактів та з'ясуванні додаткових обставин, заява розглядається не більше ніж протягом семи календарних днів.

У разі, коли заява стосується неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї, відповідна інформація подається службі у справах дітей та органу опіки

і піклування.

Відповідний підрозділ органу внутрішніх справ інформує протягом трьох днів про отримання заяви структурний підрозділ, відповідальний за реалізацію державної політики щодо запобігання насильству в сім'ї, місцевої держадміністрації.

Законодавством чітко визначений перелік органів та установ, на які покладається здійснення заходів з охорони прав дитини, попередження насилля над дітьми в сім'ї. Здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї в межах наданих їм повноважень відповідно до статті 3 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» покладається на:

- спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї (Міністерство соціальної політики України та структурні підрозділи соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій);
- уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ (службу дільничних інспекторів міліції та кримінальну міліцію у справах дітей);
- органи опіки і піклування;
- спеціалізовані установи для жертв насильства в сім'ї: кризові центри для жертв насильства в сім'ї та членів сім'ї, стосовно яких існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї та центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Згідно з Порядком розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення обов'язки щодо захисту прав дітей від домашнього насилля покладено також на:

- службу у справах дітей;
- заклади та органи освіти;
- органи та заклади охорони здоров'я;
- структурні підрозділи соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій
- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- притулки для неповнолітніх та центри соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх;
- Всеукраїнську дитячу лінію (8-800-500-21-80) та систему телефонів довіри.

У статті 15 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» передбачено, що члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність відповідно до закону.

Кримінальний кодекс України орієнтований на захист дитини від будь-яких форм фізичного, психологічного, сексуального, або економічного насильства в сім'ї та поза нею. Дії, які складають жорстоке поводження з дитиною, враховуючи комплексний характер цього поняття,

можуть містити склади кримінальних правопорушень, передбачених широким переліком статей Кримінального кодексу України.

Вчинення злочинів стосовно неповнолітнього або малолітнього внаслідок жорстокого поводження з ним членами їх сім'ї, особами, що їх замінюють, або будь-якою іншої осудною особою належить до обставин, що обтяжують покарання.

Якщо дії особи, яка вчинила насильство стосовно дитини, підпадають під ознаки злочину або адміністративного правопорушення, то разом з притягненням правопорушника до кримінальної або адміністративної відповідальності до нього можуть бути застосовані заходи цивільно-правової відповідальності. Дитина або її законний представник мають право звернутися до суду з позовом про відшкодування заподіяних моральних і матеріальних збитків, у т.ч. витрат на лікування, реабілітацію.

Крім того, жорстоке поводження з дитиною, а також вдавання до будь-яких видів експлуатації дитини, примушення її до жебракування та бродяжництва визнаються Сімейним кодексом України як підстави для позбавлення батьківських прав (пункти 3 та 5 ст. 164 Сімейного кодексу України) або відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав (ч. 1 ст. 170 Сімейного кодексу України).

Список використаних джерел та літератури:

1. Статистичні дані МВС України. – <http://mvs.gov.ua>
2. Конвенція „Про права дитини„ від 20 листопада 1989 року. – <http://www.unicef.org>.
3. Конституція України -ВВР, 1996, № 30, ст. 141.
4. Закон України «Про охорону дитинства» - ВВР, 2001, № 30, ст.142.
5. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» - ВВР, 2002, № 10, ст.70.
6. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» - ВВР, 2002, № 10, ст.70.